

Kitap İncelemesi

Sendikaların Dönüşümü Egemenlerin Yönetmel Aygıtları Olarak Sendikalar

Salih ÇAKIR*

Yazar: Taner Akpınar

Yayın: h₂o kitap, Ekim, 2018, İstanbul.

İnceleme Öncesi Birkaç Söz: Gerçeklikle Yüzleşmek!

Çağımızda sendikacılığın ve işçi sınıfının açmazlarını temelden kavramak ve buna uygun yeni araçlar üretmek için belki de hiç olunmadığı kadar radikal, gerçekçi ve eleştirel olmaya ihtiyaç var. Hiç olunmadığı kadar da idealist ve partizan tavrıdan uzaklaşmaya...

Sorunlara gerçekçi yaklaşmak yerine, idealist bir yaklaşımla ya da partizan tavrı ile üretilen bilgiler göreliliğe mahkûmdur. Eric Hobsbawm, partizan tavrıdaki araştırmacıların, olgu ve olayları kendi ideolojik ve siyasal bağluluklarına tabi kılmaya istekli olduklarına dikkat çekmektedir. Hobsbawm'a göre partizanlık, bir şeyin tanımlanmasından ziyade, onaylanmasını veya yüceltilmesini ifade etmektedir (Hobsbawm, 2009: 152-153). İşçi sınıfı ve sendikaları ister bilim çatısı altında, ister politik alanlarda, isterse de sanat dünyasında yüceltmek, ya da bunun tersine, ezilmişliği onların doğal konumlarına atfederek perdelemeye çalışmak bu göreliliği değiştirmez. Hatta söylem-eylem ikiliğindeki zıtlığın sorgulanmadığı durumlarda, yüceltici söylem ve metinler, gerçekliğin aleyhine olacaktır. Oysa işçi sınıfının ve sendikaların hayati sorunları - *bilimsel sorun niteliğinde* - tarihsel bağlarıyla birlikte ortadadır ve çözülmeyi, daha da temeli, 'kavranmayı' beklemektedir. Emeğin bilgisinin kronolojik bakış açısıyla elde edildiği, emeğe dair sınıflar-üstü yaklaşımların hâkim olduğu, kaybedişlerin ve kazanışların belirli dönemlerden ibaret olarak görüldüğü, sorunların yüzeyselleştirildiği ve bu yüzeysel sorunların resmi istatistikler ile nicel veri analizlerine indirildiği paradigmlar çağında gerçekliğin

---

* Akdeniz Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi

temelden sorgulanıp yeniden gözden geçirilmesi elzemdir. Bir olgunun gerçekliği kavranmaksızın teoride ve pratikte gerçekçi çözüm önerileri getirilemez.

Toplumsal araştırmalarda temelsizliğin yol açtığı bilimsel boşluklar ontolojik inceleme ve tartışmalara gebedir. Çünkü farkında olarak ya da olmayarak emekçi kesimlere ve sendikalara atfedilen tüm ontolojik kabuller bizi kaçınılmaz bir biçimde gerçekliğe (bizden bağımsız) ya da hakikate (zihnimizde değer biçtiğimiz) götürecektir. O halde bizi olguların özüne götürebilecek ontolojik tartışmalara ihtiyaç vardır. İşçi sınıfı ve sendikalara ilişkin idealist çıkarımlardan ve pragmatist çözüm önerilerinden sıyrılmak ve gerçeklikle yüzleşmek gerekmektedir.

Sendikaların, işçi sınıfının yaşam ve emek koşullarında, dönüşüm bir yana, kısmi değişimleri dahi gerçekleştirilemez duruma geldiği, muhatap alınmadığı ve fiilen işlevsiz hale getirildiği dönemlerden geçiyoruz. Sendikalara yönelik tarihsel bir eleştiriyi olan “*salt ücret sendikacılığı yürütmek*” söyleminin dahi geçerliliğini yitirdiğini söylersek herhalde abartı olmaz. Zira işçi sınıfı için ücret artışı, uzunca bir süre asgari ya da asgariye yakın ücretlere razı olduktan sonra, popülist bir tavır sonucu söz konusu olmaktadır. Hatta içinde bulunduğumuz küresel ekonomik kriz koşullarında, iktidarın krizin faturasını emekçi kesimlere yükleyen politikalarının bir sonucu olarak, ücret artışları satın alma gücüne dönüşmeden erimektedir.¹ Nihai olarak, sendikal mücadelenin ürünü diyebileceğimiz somut kazanımlardan bahsetmek pek mümkün gözükmemektedir. Sendikalar, politik ve ekonomik erkin yıllardır süregelen hegomonik tutum ve uygulamalarının sonuçlarından biri olarak, siyasal partilerin birer alt kümesinden öte bir anlam ifade etmemektedir.

Emperyal düzen açısından ise sendikalar, ulusal ve küresel düzeyde örgütlenmiş ekonomik ve siyasal elitlerin yazıp yönettiği trajik bir senaryoda kendisine biçilen figüranlık rolünü oynar bir görüntü vermektedir. Fakat kapitalist üretim ve birikim koşullarının biçimi, dolaşımı ve çalışma hayatına yansımaları düşünüldüğünde bu rol de tehlikededir. Akpınar, sanayi kapitalizmi koşullarında sendikalar için işlevsel bir araç olan grevlerin, küresel ölçekçe sınır tanımaksızın yükselen mali sermaye karşısında geçerliliğinin ve muhatabının olmadığına dikkat çekmektedir (2018, 7). Geçmişte, yeni koşullara uygun mücadele araçlarının ve bu araçları kullanabilecek toplumsal gücün gerçeklik kazanmadığına dikkat çeken İşçikl'nın sözleri ise halen durumun küresel boyutunun özeti niteliğindedir:

Her şeyin, işyeri, işletme, işkolu ve hatta ulusal düzeyde yürütülen bir toplu pazarlık süreciyle çözüme kavuşturulmasının olanaksızlığı çoktan anlaşılmiş bulunuyor. ...Siyasal iktidar erkini ulusal boyutların dışına taşıran koşullar karşısında, ulusal iktidarlari muhatap kabul etmek temelinde biçimlenen

¹ Arif Koşar'ın “Halkın yüzde 80'i açlık ve yoksulluk sınırının altında yaşıyor” başlıklı haberi, Evrensel Gazetesi, 15 Mart 2019, <https://www.evrensel.net/haber/375706/halkin-yuzde-80i-aclik-ve-yoksulluk-sinirinin-altinda-yasiyor>, erişim tarihi: 05.10.2019.

talepler ve mücadeleler, halkımızın bilgelik dolu özdeyişlerinden birisini anımsatır olmuştur: “Köylünün şaşkıını mübaşire anlatırmış derdini”. ...Türkiye emekçileri, başlarına gelenlerin hesabını kime nasıl soracaklarıdır? IMF Türkiye masası şefi Cottarelli’ye mi, yoksa onun da üstündeki Fisher’e mi? ...Uluslararası sermayenin maaşlı adamlarından Türkiye emekçilerinin sorunlarına kulak asmaları beklenebilir mi? Türkiye emekçileri, uluslararası düzeyde tekelleşmiş bulunan medyanın ördüğü iletişimsizlik ağını nasıl aşacaklarıdır... (2014: 30-31).

Taner Akpınar, “*Sendikaların Dönüşümü: Egemenlerin Yönetsel Aygıtları Olarak Sendikalar*” başlıklı kitabında sendikaların içinde bulunduğu çıkmazın köklerinin sendikaların varlık koşullarında yatıyor olabileceğine ilişkin radikal bir tartışma yürütme çabası içinde. Bu özgün çaba nedeniyle kitap incelenmeyi hakediyor. İnceleme, kitabın ontolojik ve epistemolojik temelini ne olduğu, özgün değeri, kapsamı, dil ve üslup özellikleri gibi ölçütlere göre eleştirel bir değerlendirmedir.

Sendikaların Dönüşümü Egemenlerin Yönetsel Aygıtları Olarak Sendikalar

Kitabın yazarı Taner Akpınar, bu kitabı kaleme almaktaki niyetinin, “*sendikaların belleklerden giderek silindiği, kalanların ise yasadışı çağrışımlar yaptığı bir ortamda, emekçi kesimleri kuşatmış olan baskıcı koşulların geçmişine dikkat çekmek ve konunun doğrudan muhataplarıyla birlikte tartışmaya dâbil olarak onların dertlerine derman arayışlarına katkıda bulunmak*” olduğunu söylüyor (s. ix-x). Günümüzde sendikaların fiilen işlevsiz hale geldiğini belirtiyor ve soruyor: “*Peki, sendikalar geçmişte nasıl bir işlev görüyordu?*” (s.4). Bu soru bir bakıma, günümüzde sendikaları, ‘küresel boyutlu sınıfsal mücadelenin kaybeden tarafı’ olarak mı, yoksa ‘baştan beri bu düzenin bir parçası’ olarak mı okumamız gerektiğine işaret ediyor.

Dil ve üslup açısından baktığımızda, kitabın sade bir anlatıma sahip olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu sade anlatımın etrafının gündelik sözcük ve deyimlerden oluşan bölüm başlıklarıyla örülmüş olması bölümleri daha anlaşılır kılıyor. Örneğin Osmanlı Amele Cemiyeti’yle başlayan, 1908 grevleriyle devam eden ve Cemiyetler Kanunu’yla sonuçlanan bölüm “*Amele Sınıfı Dizginlenmeli*” şeklinde başlıklandırılmış (s. 9-12). 1947 Sendikalar Kanunu’yla kurulan ilk sendika ve konfederasyonların, iki ayrı iktidar eliti olan CHP ve DP tarafından işçi sınıfı üzerinde kontrol ve tahakküm sağlama aracı olarak görüldüğü ve buna göre hamleler yapıldığı dönemler “*Halat Çekme Oyunu*” başlığıyla ifade edilmiş (s. 37-40). Benzer biçimde, “*Düello*”, “*Sermayenin Birlikteliği*”, “*Şark Kurnazlığı*” “*İşçiler Sendikadan Ayrı Gidiyor*”, “*Ölüm İyiliği*” gibi başlıklar sendikacılığa ilişkin çeşitli olgu, olay, durum ya da düzenlemeler için kullanılmış. Kitaptaki başlıklandırmalara bakınca akıllara Leo Huberman’ın tarzı geliyor. Huberman ünlü

“Man’s Worldly Goods” (Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla) adlı eserinde, “*Dua edenler, Savaşanlar ve Çalışanlar*”, “*Ektiğin Tobumu Başkası Biçiyor*”, “*Para Nereden Geldi*”, “*İşçi Aranıyor-İki Yaşındakiler Başvurabilir*” şeklindeki başlıklarıyla koca bir dönemi neredeyse üç beş kelimeyle soyutlayabilme gücüne haiz başlıklar kullanmıştı. Huberman’ın bu tavrı kendi deyimiyle “*bilimi sıkıcılıktan kurtarma*” çabasıydı (1990, 7). Akademik yazında böyle tavırlar, okurun ilgisini çekmenin ötesinde, *toplumun bilgisini toplumsal dile set çekmeden* aktarma adına önemlidir. Bu bağlamda dil ve üslup bakımından kitap, bilimden taviz vermeden, işçi sınıfı ve sendikaların bilgisini eleştirel olarak işleyip onlara geri vermeye çalışıyor.

Kitapta işçi ve memur sendikalarının varlığına ilişkin ontolojik bir tartışma yürütülüyor. Tartışma, “*Sendikalar, kapitalizm koşullarında işçilerin çıkarlarını korumak ve geliştirmek için mi, yoksa kapitalizmi yıkmayı amaçlayan devrimci ideale ulaşmak için mi kurulmuştur?*” temel sorusuyla başlıyor. Sonrasında bu iki görüşe de karşı çıkılarak “*sendikaların tarihsel süreç içinde seçkin yönetsel düşüncenin toplumsal düzen kurgusunun bir parçası olarak meydana çıktığı*” iddia ediliyor (s. 3-4).

Kitap, Osmanlı Amele Cemiyeti’nden günümüze, Türkiye’de işçi ve memur sendikalarını kapsıyor. Fakat kitapta ağırlıklı olarak, yönetsel elitlerin sendikaları nasıl bir işlevsel yapı olarak gördükleri ve onlara nasıl bir tarihsel rol biçtikleri üzerinde durulmuş. Buna bağlı olarak, elitlerin, işçi ve işveren sendika bürokratlarının söylem ve eylemleriyle sınırlandırılmış. İşçi sınıfının çoğu kez aleyhine olan sendikal düzenlemelerin, yürürlüğe koyulmadan önce, aslında yönetsel elitler tarafından açıkça dile getirildiğine, bazen de kapitalist birikim sürecinin önündeki engellere göre söylem-eylem çelişkilerinin ortaya çıktığına ve buna göre de elitlerin işçi sınıfının lehine tavizler vermek zorunda kaldıklarına dikkat çekilmeye çalışılmış.

Önemli bir noktayı belirtmek gerekir ki, kitap boyunca bahsi geçen yönetsel elitler ve sendikalar, kerameti kendinden menkul birer yapı olarak görülmemiş. Yönetsel elitlerin, sendikaları ve işçi sınıfını tek yönlü olarak biçimlendirdiği bir belirlemcilik söz konusu değil. Bunun yerine, kendi içindeki özgün güç mücadelelerine ve ulus ötesi kapitalist ilişkilere göre konumlanan ‘yönetsel elitler’, yönetsel elitlerin kurgulamaya çalıştığı kontrollü bir ‘sendikal düzen’ ve nesnel varlığıyla dolaylı da olsa bir şekilde bu düzeni etkileyen ‘işçi sınıfı’ arasında bir ilişkisellik kurulmaya çalışılmış. Elitler, sendikalar ve işçi sınıfı üçgenindeki bu ilişkiselliğin resmi belgeleri olan sendikal yasa ve düzenlemeler, sendikaları biçimlendiren birer ‘neden’ değil, sınıfsal güç mücadelesinin yol açtığı birer ‘sonuç’ olarak ele alınmış. Sosyal bilimlerde her araştırmacı kendi araştırma nesnesine bilinçli ya da bilinçsiz olarak belirli bir ontolojik kabul atfeder ve epistemolojini de kaçınılmaz olarak buna göre inşa eder (Bhaskar, 2018:40). Türkiye’de sendikaların tarihsel süreçteki hal-i pür melaline böylesine bir yaklaşım ve bu yaklaşımla inşa edilmiş epistemolojik örüntü de yazarın sendikalara atfettiği ontolojik kabulden ileri gelmektedir:

“Sendikalar; kapitalist gelişmenin belli bir aşamasında ortaya çıkmış, egemen sınıfların işçi sınıfını kapitalist birikime razı etmek için üzerinde baskı ve egemenlik kurabilecekleri aygıtlar olarak tasarlanmıştır” (s. 6-7).

Türkiye’de sendikalara devrimci bir anlam yükleyen bazı Marksist çevreler de dâhil olmak üzere, çalışma ilişkileri alanında işçi sınıfı ve sendikacılık konularında araştırma yapan kesimler için kitabın ‘radikal’ - ve de yazarın kendi deyimiyle ‘kışkırtıcı’ (s. 104) - bir nitelikte olduğu söylenebilir. Fakat ilk başta olumsuz çağrışımlar yapan bu radikalliğin ve kışkırtıcılığın gündelik yaşamda değil, bilimsel alanda yapıldığı ve bilimsel ilerlemenin de gücünü – *tüm göreliliğine rağmen* – geçmişteki eleştirel ve radikal bakış açılarına borçlu olduğu unutulmamalıdır. Freire, radikalleşmenin eleştirel bir ruhla beslendiğini ve daima yaratıcı olduğunu söylemektedir. Ona göre ‘radikal’ asla öznelci bir tavra sahip değildir. Bunun aksine, fanatizmle beslenen bağnaz yaklaşımlar² öznellik yüküdü ve olguları gizemleştirip gerçeklikten koparma eğilimindedir (1995: 20). Sendikacılığın sosyal bilimlerdeki pek çok alana kıyasla ideolojik tutumlara ve buna bağlı olarak öznelliğe daha meyilli olduğu açıktır. Fakat bu durum sendikaların gerçekliğinin bilgisinin ideolojik tutumdan ve partizan tavırdan ayrı üretilemeyeceği anlamına gelmemelidir. Bu açıdan kitapta işçi sınıfının lehine ve aleyhine olan gelişmeler, tarihsel süreçteki belirli sivil ya da askeri yönetimleri, işçi sendikalarını ve sendika konfederasyonlarını olumlamak ya da olumsuzlamak adına kullanılmamış. Bunun aksine, politik dönüşümlerin biçimsel olduğu ve işçi sınıfının kayıp ve kazanımlarında asıl belirleyici olanın elitlerin sermaye çevreleriyle kurduğu örgütlü yapı olduğu, kitabın hâkim görüşünü oluşturuyor. Bu nedenle kitapta, ‘Tek Parti dönemi’, ‘DP iktidarı’ ya da ‘1960’ veya ‘1980’ askeri darbeleri şeklinde bir dönemleştirmeye gidilmemiş. Bunun yerine, işçi sınıfı merkeze koyularak dönemler arası ilişkisellik kurulmaya çalışılmış. Yazar, tarihsel süreçte alt yapısal sürecin devamlılık arz ettiği ve üst yapısal dönüşümlerin işçi sınıfı açısından belli bir göreliliğin ötesinde bir anlam ifade etmediği görüşünde (s. 12). Örneğin, 1980 askeri darbesi, sendikacılığın gerilemesine neden olan başlıca bir dönem değil, “*zaman-dışı olarak çok daha önce başlamış olan piyasa yönelimli birikim rejimi için devreye sokulan bir araç*” (s. 91) olarak görülmüş. Kitaptaki dönemleştirmeler, genellikle elitlerin söylem ve eylemlerinin işçi sınıfı ve sendikalar için oluşturduğu kritik uğraklara göre belirlenmiş.

² Freire’nin bağnaz yaklaşımlar için kullandığı ‘sektecilik’ (*sectarianism*) kavramı, TDK’ya göre, *başkalarının düşüncesi ve inançlarına karşı çıkan, katı ve hoşgörüsüz* anlamına gelmektedir (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=Sekte). Freire, bağnaz yaklaşımların genellikle sağ ideolojiye has olduğunu fakat solun da sağın bağnazlığına karşılık verirken bağnazlığa düşmesinin yaygın bir durum olduğuna dikkat çekmektedir (1995: 20).

Kitapta açık ve ayrı bir bölüm olarak teorik tartışma yürütülmemiş. Fakat sendikaların biçimlenişi Marksist ekonomi politik yaklaşımla ele alınmış. Hatta “özgün koşullara temkinli yaklaşan bir ekonomi politik yaklaşım!” desek yeridir.

Marksist ekonomi politik yaklaşım toplumsal olguların üretim ve bölüşüm ilişkileri temelinde incelenmesine dayalıdır. Toplumsal değişim ve dönüşümler de bu temel üzerindeki sınıfsal mücadelelere göre biçimlenir (Bilgi, 1992: 60-61). Bu doğrultuda kitapta, yeni bir rejimle, demokratik seçimlerle ya da askeri darbelerle birlikte değişen iktidarların köklü siyasi, hukuki ve dini değişim ve dönüşümleri beraberinde getirdiği, fakat bu değişim ve dönüşümlerin, üretim biçimi ve işçilerin çalışma koşulları açısından görece değişikliklerin ötesinde bir anlam ifade etmediği şeklinde bir yaklaşım söz konusu. Türkiye özelinde bir dönemleştirme için yazarın Boratavcı bir tutumu benimsediği söylenebilir.³ Örneğin, Türkiye’de rejim açısından cumhuriyet, kuşkusuz önemli bir kopuştur. Fakat işçi sınıfı açısından cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemler kısmi değişimlerin ötesinde bir anlam ifade etmemektedir. Sendikal örgütlenme açısından cumhuriyet öncesi dönem, İkinci Meşrutiyet’in milli ekonomi söylemine rağmen yabancı sermaye temsilcileriyle birlikte Tatil-i Eşgal Kanunu’nu yürürlüğe koyarak alenalece grevleri yasakladığı bir dönemi ifade etmektedir. Sonrasında, 1909’da yürürlüğe koyulan Cemiyetler Kanunu ise sendikal örgütlenmenin serbest, fakat grev ve toplu sözleşme haklarının yasak, sendikaların da kolluk güçlerinin denetim ve takibine tabi olduğu baskıcı bir uygulamadır (s. 10-12). Cumhuriyetin ilanı sonrası dönem ise Tatil-i Eşgal Kanunu’nun 1936 yılına kadar yürürlükte kaldığı ve 1925 tarihli Tahrir-i Sükûn Yasası’nın gölgesindeki politik ortamda işçi sınıfının ve sendikal örgütlenmenin üzerindeki baskının daha da arttığı bir dönemi ifade etmektedir. Yönetel elitlerin halkçılık ilkesiyle somutlaştırdığı bu dönem işçi sınıfı açısından, devlet fabrikalarında çalışan küçük bir işçi grubuna ilişkin görece babacan (paternalist) tutum haricinde, sosyal ve ekonomik haklarda esaslı bir dönüşüme yol açmamıştır (s. 12-16).

1960-1980 arası dönem, yaygın bir biçimde, sendikal mücadeleye bağlı olarak sosyal ve ekonomik hakların yükselişe geçtiği bir dönem olarak görülür. Yazara göre ise 1960’lı ve 70’li yıllardaki sosyal ve ekonomik hakların yükselişi (işçi sınıfının da içinde olduğu toplumsal muhalefetin azımsanmayacak etkisiyle beraber) sendikal bir mücadeleden ziyade sosyal kapitalizmi yükseltme çabasının bir ürünüdür. Eşitsiz mülkiyet dağılımını güvence altına almak ve kapitalist toplumsal ilişkilerin yerleştirilmesine katkıda bulunmak gibi bir mantıksal arka plana sahip olan sosyal ve ekonomik haklar, iç talebi canlandıracak ve emek gücünü yeniden

³ Hatırlanacağı üzere, Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)* kitabının giriş bölümünde, tarihsel dönemleştirmelere ilişkin, siyasi gelişmelerin ve bunun ekonomik uzantılarının, farklı olguları görmemizi engellemesi gerektiğine dikkat çekmişti (2003, 15).

üretecek olan işlevsel bir araç olarak tasarlanmıştır. Türkiye açısından benzer bir işlevi yerine getirmesi beklenen sosyal ve ekonomik haklar kendisine 1961 Anayasası'nda yer bulmuştur. Anayasa'nın bu bölümünde mülkiyet hakkına da yer verilmiş ve mülkiyet, mülkiyeti elinde bulunduranlar lehine bir hak olarak güvence altına alınmıştır. Bu dönemde işçilere sendika kurma, toplu sözleşme ve grev hakkı tanınmıştır. Bu haklar görünürde özgürlükçü ve hümanist bir tavrı çağrıştırıyor olsa da, gerçekte sanayi burjuvazisinin çıkarları doğrultusunda, emekçi sınıflar üzerinde kurulmak istenen rızaya dayalı egemenliğin koşullarını oluşturma çabasıdır (s. 51-53). Sosyal haklar ve sendikal mücadele söz konusu olduğunda genelde özlemle ve biraz da yüceltilerek anılan bu dönemin kazanış ve kaybedişleri, kitapta sosyal kapitalizm temelli 'görelî tavizci hâkimiyet' olarak ifade edilmiş (s. 51-62). Dönemin sosyal ve ekonomik haklarının tabana yayılmadığına dikkat çeken yazar, şöyle bir bilanço çıkarmaktadır:

Planlı kalkınma döneminin sonlarına doğru, 1977 verilerine göre iş kanunu kapsamında çalışan işçilerin toplam işçiler içindeki oranı yalnızca yüzde 12,9'dur. Devlet Memurları Kanunu kapsamında çalışan memurların toplam istihdama oranı yüzde 7,7'dir. Yasal bir dayanağa göre çalışan işçi ve memurlar, ülkedeki toplam istihdamın yüzde 20,6'sını oluşturmaktadır. ...Güvenilir olmayan verilere göre sendikalı işçi sayısı yaklaşık 2 milyondur. ...1978 resmi verilerine göre istihdamın yüzde 62'si tarımdadır ve bu sektörde çalışma ilişkilerini düzenleyen iş ve sosyal güvenlik düzenlemelerinin olmadığı düşünüldüğünde, 1961 Anayasası'nda yer alan sosyal ve ekonomik hakların tarım emekçilerine belki de hiç ulaşmamış olduğu ortaya çıkmaktadır. Fakat yine de ithal ikameci dönem sendikalı kesimin toplu sözleşme ve grev yoluyla ekonomik durumunu iyileştirebildiği bir dönemdir (54-55).

Türkiye'de 1980'li yıllar, işçi sınıfı ve sendikalar açısından baskıların belki de doruğa çıktığı, en görünür olduğu yıllar olarak tarihe geçmiştir. Postalla getirilen yeni düzen, rekabete dayalı serbest piyasa düzenidir. 1980 askeri darbesinden sonra çoğu sol çizgide olan parti ve sendika kapatılmış, 24 Ocak kararlarıyla birlikte sosyal tarafların kartları yeniden dağıtılmıştır. Yazar, bu yeni ekonomik düzen ve bunun işçi sınıfına yansımaları bağlamında iki özgün yaklaşıma sahip:

Birincisi, 1980 Askeri Darbesi'nin ve sonrasında getirilen, emekçi kesimleri doğrudan olumsuz etkileyen yasal düzenlemelerin nedensel bir temel olmadığı, farklı oluşumları barındıran sermayenin, kendi sınıfsal saflarını sıkılaştırıp bir bütün olarak işçi sınıfına yaptığı karşı-sınıfsal hamlelerin bir sonucu olduğudur. Yazar bu hamleyle ilgili olarak, 1976 yılında kurulan Türk Hür Teşebbüs Konseyi'ne (HTK)

dikkat çekmektedir.⁴ TÜSİAD, TİSK, TTO, SOTBB, TZOB ve TESK'in oluşturduğu bu sermaye birlikteliği *basitçe bir işbirliği ya da dayanışma girişimi olmanın çok ötesinde, ekonomi politikasında köklü dönüşümler gerçekleştirmek amacıyla oluşturulmuş bir yapıdır. Bu yapının temel hedefi, işçi sınıfı ile ithal ikameci kalkınma modeli çerçevesinde kurulan dönemin egemen-baskıcı uzlaşısını ortadan kaldırıp ekonomi politikasına yeni-liberal piyasa düzeni sınırlarında bir rota çizmektir. Ancak birincil amaç emekçi sınıflara karşı ortak hareket etmektir. Çünkü halen hatırı sayılır bir etkin sendikal mübalefet söz konusudur ve buna bağlı sürekli artan ücretler sermaye sınıfının yeni liberal düzen tasavvuru için bir tehdit unsurudur* (s.79-81). TÜSİAD'ın 1976'da kendi çıkarlarını tüm toplumun çıkarı gibi göstererek yaptığı açıklama adeta sendikal haklara karşı açılan bir savaşın manifesto metni gibidir:

İşçi-işveren ilişkilerinde bugün ortaya çıkan durum mevcut ve yeni yatırımları ve ekonomiyi uçuruma sürüklemektedir. (...) Ücretler ve yan ödemeler ölçsüz artmakta (...). Grev ve lokavtlar, yasa dışı direnişler, azaltılan çalışma gün ve saatleri, toplu sözleşmelerin uzayan süreleri, (...) verimliliği ciddi şekilde düşürmektedir. Kıdem tazminatı uygulaması er geç hem kamu hem de hür teşebbüs işletmelerini iflasa sürükleyecektir. Bu ise Türk ekonomisinin iflası demektir (Uras, 1986: 87-89) (s.81).

İkincisi, yeni liberal düzene sancılı geçişi Burawoy'un (1985: 88-89) Marx'tan türettiği kavrama atıfla "piyasa zorbalığı" olarak ifade eden yazar, buradaki piyasa zorbalığının "*işçilerin devletin müdahalesinden mahrum kalarak sermaye sınıfı ile karşı karşıya gelmesi değil, bizatihi devletin zorlayıcı müdahalesiyle sermayeye bağımlı kılınması, bir nevi onun emrine verilmesini sağlayacak toplumsal koşulların oluşturulması*" olduğuna dikkat çekmektedir. Yani devletin çalışma ilişkilerine müdahalesinde ne bir azalma ne de devletin geri çekilmesi söz konusudur. Tam tersine devletin katı ve yoğun bir müdahalesi vardır. Devlet işçilerin örgütlenmesini belirli kurallara bağlamakta, toplu iş sözleşmesi yapabilmeyen koşullarını belirlemekte, grevi yasaklamakta, asgari ücreti tespit etmekte, günlük çalışma süresini belirlemekte, emekli olabilmenin koşullarına karar vermekte, kısacası çalışma ilişkilerini her yönüyle düzenlemektedir (s.109). Yazarın bu bakışı, sosyal politika ve çalışma ilişkilerindeki dönüşümleri odağına alıp, devlete sınıflar üstü bir rol atfeden çalışmaların tersine, sınıflar mücadelesinde devlete de sınıfsal bir rol biçen bir bakış açısıdır.

Kitaba eleştirel gözle bakacak olursak, ana başlık olan "Sendikaların Dönüşümü" ile kitap boyu hikâyesi anlatılan sendikaların tarihsel süreçteki durumu

⁴ Türkiye Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Türkiye Ziraat Odaları Birliği ve Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu HTK'yı oluşturan sermaye çevreleridir (s.79).

arasında bir çelişki olup olmadığı sorusu akıla gelebilir. Nitekim kitap boyunca, aslında sendikaların bir dönüşüm geçirmediği, en baştan beri kontrollü bir işçi sınıfı için tasarlanan kurumlar olduğu ve kapitalist birikim sürecinin biçimine göre kısmi değişimler geçirdikleri düşüncesi hâkimdi. Daha somut bir ifadeyle, 1960'ların TÜRK-İŞ-AP ve DİSK-CHP yakınlığı ve bu yakınlığın meyveleri olarak dönemin sendikacılarının milletvekili adayı gösterilmeleri (s. 76-77), günümüzün parti-sendika ikiliğinde aynı biçimiyle devam etmektedir. İşçi sınıfı seçkinlerinin yönetici seçkinlerle uzlaşma (s. 75) çabası bugün için de geçerlidir. İşçi sınıfı, halen sendikalar üzerinden kontrol ve terbiye edilmektedir. Bu açıdan, 'Dönüşüm' yerine, Bourdieu ve Passeron'un eğitim alanında kullandığı, toplumsal düzenin muhafazasını içeren 'Yeniden Üretim' kavramının (2015, 103), tarihsel sürecin kavramsallaştırılması açısından daha uygun bir alternatif olup olamayacağını yazarın ve okurların taktirine bırakmakta fayda var.

Bir diğer eleştirel katkı ise 2015 yılı Bursa metal eylemlerinin kitapta yer almamasıdır. Bir çalışmayı değerlendirirken, "şuna da değinebilirdi", "bundan da bahsedebilirdi" şeklindeki eleştiriler pek sağlıklı değildir. Araştırmanın sınırları belliyken sınırın ötesini işaret etmenin anlamı yoktur. Ayrıca, her ne kadar ana akım medyada yer verilme de, Türkiye'de hemen her gün kıyıda köşede, irili ufaklı çok sayıda iş bırakma eylemleri meydana gelmektedir ve bunların her birinden bahsetmek mümkün değildir. Fakat söz konusu eylemlerin, çap ve nitelik açısından örnek olmayı hak ettiği söylenebilir. Başta MESS'in dayattığı toplu sözleşme koşullarına karşı başlatılan, sonrasında mensup oldukları sendikadan toplu istifalarla sürdürülen ve farklı il ve işyerlerine sıçrayan eylemler sendikacılık açısından önemli bir deneyimdir ve eylemlerin muhatabı olan sendikaların bu süreçteki haleti ruhiyesi de yazarın yaklaşımıyla örtüşmektedir.

Son Söz

Sendikaların güncel çıkmazlarını 'yitip giden bir altın çağ' şeklinde okumanın ve sendikal harekette altın çağa dönüşün yollarını aramanın bir anlamı yoktur. Harvey, sosyal, ekonomik ve politik talepleri geri getirmenin yolunun altın bir çağı önermekten geçmediğine; mücadele ve taleplerin, çağın koşul ve olanaklarının değerlendirilerek yeniden icat edilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (2005: 215). Çağımızda, sendikaları salt birer mücadele aygıtı kabul edip, mücadelenin çıkmazlarını sadece hukuki ve politik engeller olarak okumak ve de devlete sınıflarüstü bir ontoloji atfetmek görüngülerin eleştirel tekrarından öte bir anlam ifade etmemektedir. Sendikaların, verdikleri mücadeleler bir yana, işçi sınıfının taleplerinden ziyade yönetsel elitlerin söylemlerine göre hareket ettiği ya da etmek zorunda olduğu, çoğu zaman da kendi bürokratik konumlarını öncelediği bir gerçektir. Hal böyleyken sendikaları 'verilen mücadelenin kaybeden tarafı' olarak okumanın geçerliliği yoktur. Tarihsel açıdan ise, sosyal ve ekonomik hakların

görece fazla olduğu dönemleri sendikalara, az olduğu dönemleri ise dönemin iktidarlarına atfetmek görelî bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, işçi sınıfı ve sendikacılık araştırmalarında her ne kadar 'bilginin gerçekliğine' ulaşabilse de, 'gerçekliğin bilgisine' asla ulaşamaz. Eğer mesele sendikaların sorunlarının kökenine inmek ise, muhataplarıyla beraber sendikaların kendisinin de varlık koşullarına bakıp gerçeklikle yüzleşmek gerekir.

KAYNAKÇA:

- Akpınar, T. (2018), *Sendikaların Dönüşümü: Egemenlerin Yönetsel Aygıtları Olarak Sendikalar*, h2o yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul.
- Bhaskar, R. (2018), *Gerçekçi Bilim Teorisi*, (çev. Sami Oğuz), Akılçelen Kitaplar, 1. Baskı, Ankara.
- Bilgi, A. (1992), *MARX-ENGELS-Ekonomi Politik Sözlüğü*, Yurt Kitap-Yayın, Birinci Basım, Ankara.
- Boratav, K. (2003), *Türkiye İktisat Tarihi*, İmge Kitabevi, 7. Baskı, Ankara.
- Bourdieu ve Passeron (2015), *Yeniden Üretim*, (çev. Aslı Sümer, Levent Ünsaldı, Özlem Akkaya), Heretik Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- Eric Hobsbawm (2009), *Tarih Üzerine*, (çev. Osman Akinhay), 3.Basım, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Freire, P. (1995), *Ezilenlerin Pedagojisi*, (çev. Dilek Hattatoğlu), Ayrıntı Yayınları, İkinci Basım, İstanbul.
- Harvey, D. (2005), *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, (çev. Aylin Onacak), Sel Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.
- Huberman, L. (1990), *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, (çev. Murat Belge), İletişim Yayınları, 12. Baskı, İstanbul.
- Işıklı, A. (2014), “‘Yeni Dünya Düzeni’nde Emek-Sermaye Çelişkisi”, *Mülkiye Dergisi*, 24(224), 27-50.
- Koşar, A. (2019), “Halkın yüzde 80’i açlık ve yoksulluk sınırının altında yaşıyor” başlıklı haberi, *Evrensel Gazetesi*, 15 Mart, <https://www.evrensel.net/haber/375706/halkin-yuzde-80i-aclik-ve-yoksulluk-sinirinin-altinda-yasiyor>, erişim tarihi: 05.10.2019.
- Türk Dil Kurumu (TDK), *erişim tarihi: 25 Aralık 2018*, ‘Sektör’ sözcüğü, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=Sektör.
- Uras, T.G. (1986), *Hür Teşebbüs Konseyi 28 Kasım 1976 – Neden, Nasıl, Ne Zaman Kuruldu?*, İstanbul: Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği.

KİTAP İNCELEMESİ

Kitap adı: Sendikaların Dönüşümü: Egemenlerin Yönetsel Aygıtları Olarak Sendikalar

Kitabın yazarı: Taner Akpınar-Akdeniz Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi

Yayınevi: h2o kitap

Kitabın basım tarihi ve yeri: Ekim 2018, İstanbul.

Kitabı inceleyen: Salih Çakır-Akdeniz Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

